

ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΕΣ ΣΥΖΗΤΗΣΕΙΣ

ΤΟ ΑΝΤΙΤΕΧΝΟΚΡΑΤΙΚΟ ΣΥΝΔΡΟΜΟ ΤΟΥ ΑΡΧΙΜΗΔΗ

ΘΕΟΔ. Π. ΤΑΣΙΟΥ

ΠΡΟΟΙΜΙΟ

Νομίζω ότι οφείλω μια προκαταβολική απολογία. Αυτό που θέλησα να θέσω στην κρίση σας εδώ, δεν συνιστά ένα φιλοσοφικό δοκίμιο καθεαυτό. Ίσως μάλιστα δεν είναι καν μια ανάλυση — μια απλή καταγραφή των μορφών ενός φαινομένου είναι (του «τεχνοκρατικού» φαινομένου)*. Μια καταγραφή, πάντως, η οποία συναντά καθ' οδόν κάμποσα φιλοσοφικά προβλήματα, όπως η αυτονομία του ηθικού ή του αισθητικού ενεργήματος. Μια καταγραφή, τέλος, η οποία ξαναδιαπιστώνει τον κοινό τόπο ότι πίσω από κάθε φαινόμενο με πολιτικές συνέπειες (όπως η οιονεί-ιδεολογική ή και η απλώς πονηρή τεχνοκρατία), υπάρχει πάντα ένας χώρος προκλητικός για τον στοχασμό του κάθε πολίτη. Ή, τουλάχιστον, του πολίτη που βαρυστομαχιάζει απ' τις κονσέρβες των έτοιμων ιδεολογημάτων.

«Πραχτική» φιλοσοφία, λοιπόν.

Ι. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Αυτό εδώ το θέμα πάντως μου επιβλήθηκε από μια προσωπική ανάγκη. Απ' την ανάγκη να καταλαγιάσω τις τύψεις της συνειδήσεώς μου: Όντας Μηχανικός, ειδικός, «κατέχων γνώση» (και συνεπώς, πολίτης με μια δυνητική κοινωνική επιρροή δυσαναλόγως μεγάλη), αισθάνομαι την ανάγκη να αναλύω το φαινόμενο της τεχνοκρατίας και να το αντιμάχομαι όσο γίνεται¹.

Τί είναι, λοιπόν, αυτό το φαινόμενο της τεχνοκρατίας; Δεν θα χρησιμοποιούσα τον άμεσο ορισμό «Εξουσία των τεχνικών». Θα ήθελα μάλλον να προχωρήσω λίγο περισσότερο προς την ουσία του φαινομένου. Έτσι, με απλά λόγια (και χωρίς ακρίβεια ορισμού) θάλεγα ότι καταρχήν πρόκειται για την τάση ορισμένων ειδικών ή ερευνητών (ακόμη δε και στελεχών επιχειρήσεων) να επιβάλουν (ή, τουλάχιστον, να ευνοούν) λύσεις ή σχέδια που θα κατέληγαν σε δικό τους όφελος (υλικό ή «ηθικό»), χωρίς να λαβαίνουν υπόψη (ενσυνειδήτως ή ίσως και α-συνειδήτως) τις κοι-

νωνικές επιπτώσεις των προτεινομένων λύσεων, αλλά ούτε και τις προτιμήσεις των ενδιαφερομένων. Πρόκειται για έναν ορισμό σχετικώς αθώο. Στην πραγματικότητα, όμως, τέτοιου είδους θέσεις προκάλεσαν σημαντικά ιστορικά γεγονότα — από απλές επιπολαιότητες μέχρι κινήματα (κατά το μάλλον ή ήττον οργανωμένα), όπως το *Technocracy Inc.* των δυτικών Ηνωμένων Πολιτειών ή η νομενκλατούρα διαφόρων καθεστώτων. Εδώ συμπεριλαμβάνεται κι η προβληματική της βιοηθικής, και τ' ανάλογο μ' αυτήν προβλήματα της ευθύνης των επιστημόνων.

Γι' αυτό το λόγο, είναι αναγκαίο να συμπληρωθεί ο ορισμός, τουλάχιστον κατά τούτο: Ο όρος «τεχνοκρατικός» θα εφαρμόζεται ακόμη και όταν ένας ουτοπιστής όπως ο Σαιν Σιμόν (ή ένας ενθουσιώδης Μηχανικός) ονειρεύονται να εμπιστευθούν την διεύθυνση των Οργανισμών ή των Κρατών στους επιστήμονες και στους βιομήχανους. Είναι δε ενδιαφέρον να παρατηρήσουμε ότι, καθώς ο ουτοπισμός γεννιέται από μια ηθικοπολιτική πενία ανάλογη με τον τεχνοκρατισμό, κάθε Ουτοπία συνδυαζόταν πάντα και με κάποιον βαθμό τεχνοκρατίας.

Θα κάνουμε, λοιπόν, διάκριση μεταξύ αυτού του «ιδεολογικού» τεχνοκρατισμού και του άλλου φαινομένου για το οποίο μιλήσαμε προηγουμένως, του «διαδικαστικού», ας τον πούμε, τεχνοκρατισμού. Πάντως, και οι δύο έχουν σπουδαιότατη πολιτική σημασία.

Η ιστορία είναι πολύ μεγάλη, και δεν θάχα ούτε τον χώρο ούτε και την ικανότητα να παρουσιάσω εδώ μια συστηματική ανάλυση της τεχνοκρατίας εν γένει.

Πρέπει ακόμη να πω ότι το αντικείμενο αυτό δεν συμπίπτει με προβλήματα πολύ ευρύτερα, όπως «τεχνολογία και κοινωνία» ή «τεχνολογία και το μέλλον του κόσμου» — προβλήματα τα οποία πάντως δεν μ' αφήνουν αδιάφορο, και στα οποία έχω αφιερώσει ορισμένες εργασίες. Το αντικείμενό μας αποτελεί μέρος αυτών των ευρύτερων αντικειμένων. Ένα μέρος με μεγάλη όμως σημασία.

Γι' αυτό, ας αρχίσουμε απ' την αρχή, πριν να συναντήσουμε τον ονομαστό αρχαίο Σικελό.

2. ΙΔΕΟΛΟΓΙΚΟΣ ΤΕΧΝΟΚΡΑΤΙΣΜΟΣ

Ο Φράνσις Μπαίηκον ήδη στην «Νέα Ατλαντίδα» έλεγε ότι η επιστήμη είναι το κλειδί της παγκόσμιας ευτυχίας (αυτό όμως το σύνδρομο της υπεραπλουστεύσεως είχε αρχίσει ήδη απ' τον Πλάτωνα...). Αλλά κι ο Μαρξ φαίνεται ότι είχε πεισθεί ότι η κυριαρχία πάνω στη φύση θα ελευθέρωνε τον άνθρωπο.

Ο Τόμας Μουρ στην «Ουτοπία» του και ο Καμπανέλλα στην «Πόλη του ήλιου» εβάσιζαν τα πάντα σε μιαν τελειοποιημένη τεχνολογία και σε έναν πολύ προχωρημένο βαθμό τυποποιήσεως — με σκοπό την απαλλαγή του ανθρώπου απ' την κούραση, την πείνα και την ανασφάλεια. (Στην «Ουτοπία» του Τόμας Μουρ, οι εργάτες θα δούλευαν μόνον έξη ώρες την ημέρα, εν αντιθέσει προς τις δεκατέσσερις ώρες εργασίας κατά τον δέκατο έκτο αιώνα). Ιδού, πράγματι, η σπουδαιότητα της τεχνολογίας· σ' αυτό το σημείο ας είμαστε δίκαιοι: Για αυτή τη δεδομένη σαφή ιεραρχία κοινωνικών στόχων δεν υπάρχει αμφιβολία ότι οι Ειδικοί-Τεχνικοί μπορούν να είναι απ' τους καλύτερους ιθύνοντες.

Παρ' όλα αυτά, ακόμη κι αυτή η υπόθεση περί της σαφήνειας των κοινωνικών στόχων αποτελεί μιαν υπεραπλοποίηση. Διότι, τίθεται το ερώτημα: «Με ποιό κό-

στος;». Δηλαδή, με ποιές θυσίες σε βάρος άλλων αναγκών των ανθρώπων; Σ' αυτό ακριβώς το σημείο όλος ο ουτοπισμός (ρομαντικός ή «επιστημονικός») πάσχει: Διότι η ελπίδα ότι η «επιστήμη» είναι ικανή να εξασφαλίσει τις «αντικειμενικές» συνθήκες αυτοπραγματώσεως του ανθρώπου δεν είναι δικαιολογημένη. Μια τέτοια ελπίδα, η οποία αρνείται την αυτονομία του ηθικού και του αισθητικού ενεργήματος, μου φαίνεται ριζικώς αντιεπιστημονική.

Ο Μπέρτραντ Ράσσελ ήταν πιο επιστημονικός, όταν έλεγε ότι «η σύγχρονη ψυχολογία έχει βυθισθεί στον ωκεανό της τρέλλας, στην επιφάνεια του οποίου επιπλέει αβέβαιη η βαρκούλα της ανθρώπινης λογικής».

Παρ' όλα αυτά, αναγνωρίζουμε τις αγαθές προθέσεις του Σαιν Σιμόν και δεν χαμογελάμε με την φράση του: «Βεβαίως η ηθική κερδίζει όσο αναπτύσσεται η βιομηχανία».

Αργότερα εμφανίσθηκε ο αμερικανικός νεοουτοπισμός: Ο Εντουαρντ Μπέλλαμυ δημοσιεύει το 1888 το ονομαστό του μπεστ-σέλλερ: «Αναδρομική θεώρηση: 2000-1887» όπου ουσιαστικά ονειρεύεται το κράτος του έτους 2000: Ισχυρή κεντρική διοίκηση, τα πολιτικά κόμματα έχουν διαλυθεί, και το κράτος διοικείται από υπεύθυνα στελέχη (managers). Πέστε πως δεν υπήρξε εν μέρει προφήτης!

Μισόν αιώνα αργότερα ο Βέμπλεν (καθηγητής ο οποίος καυτηρίασε τις καθυστερήσεις και τις εσωτερικές τριβές του βιομηχανικού συστήματος, καθώς και την αδιαφορία των κλειστών τάξεων, οι οποίες σκέφτονταν περισσότερο τους πολυτελείς καθρέπτες τους απ' ότι το κοινό καλό) πρότεινε μια κοινωνία αναδιοργανωμένη βάσει στέρεων μηχανιστικών αρχών, διοικούμενη από επαγγελματίες διευθύνοντες. Στο βιβλίο του «Οι μηχανικοί και το σύστημα τιμών» (1931) ενθαρρύνει τους μηχανικούς και τους τεχνικούς να μετατραπούν σε πρωτοπορία ενός επαναστατικού κινήματος, το οποίο θα οδηγούσε σε ειρηνική ανατροπή. Στην νέα κοινωνία δεν θα χρειάζονταν πολιτικοί...

Και σ' αυτήν την περίπτωση έχουμε να κάνουμε με ένα τυπικό παράδειγμα τεχνοκρατικού ουτοπισμού:

- α) Πάντοτε αγαθές προθέσεις για το κοινωνικό ευ ζην.
- β) Στο έπακρον απλοποιημένο πρότυπο κοινωνικών επιδιώξεων: Αρκεί να παράγονται «αγαθά»: δεν έχει σημασία ποιά αγαθά, πότε και πόσα θα παράγονται.
- γ) Υποτίμηση της περιπλοκότητας της τεχνολογικής ζωής: Τα οικολογικά αδιέξοδα και τα προβλήματα χαμηλής τεχνολογίας, ο απανθρωπισμός του αστικού περιβάλλοντος, η σπάνια «καθαρή» ενέργεια, οι σημαντικότες για την υγεία παρενέργειες δεν εμφανίζονται στο πρότυπο. Επομένως υπάρχει υπερτίμηση και των ορίων του τεχνολογικώς εφικτού.
- δ) Άγνοια της ανάγκης ανακατανομής του εθνικού εισοδήματος (τούτο ισχύει μόνον για τους ρομαντικούς ουτοπιστές).
- ε) Πλήρης παραγνώριση της φύσεως του ανθρώπου: Πρίν απ' όλα, ξέρουμε σήμερα ότι φευ οι ίδιοι οι διευθύνοντες και οι ειδικοί-τεχνικοί (κάμποσοι απ' αυτούς τουλάχιστον) έχουν την τάση να σφετερίζονται τα κρατικά μέσα. Κατά συνέπεια, ο θεσμός του «δικού τους κράτους» ενισχύεται συνεχώς αντί να εξασθενεί. (Πάντως, οι ρομαντικοί ουτοπιστές δεν είχαν προβλέψει την βαθμιαία κατάργηση του κράτους, εν αντιθέσει προς τους επιστημονικούς ουτοπιστές...).

στ) Το σημαντικότερο πάντως θεωρητικό σφάλμα όλων των τεχνοκρατών ήταν η αφελής πίστη στην υπεροχή του “*homo sapiens*” έναντι του “*homo ludens*” και του “*homo amatorius*”, και όλα αυτά στο όνομα της Επιστήμης². Ενώ, η σύγχρονη επιστημολογία αρνείται στην επιστήμη τον ρόλο του κριτή της αυθεντικότητας των ανθρώπινων αναγκών...

Σχετικώς, αξίζει να παρατηρήσουμε ότι ο Βέμπελ αναγκάστηκε να βασίσει την θεωρία του στο αξίωμα ότι η τεχνολογία ήταν «απρόσωπη και χωρίς πάθος και ότι όφειλε απλώς (*sic*) να υπηρετεί τις ανθρώπινες ανάγκες». Επομένως, αγνώριζε ήδη την ύπαρξη προβλημάτων που σχετίζονται με τα ανθρώπινα «πάθη» (και κυρίως, την ύπαρξη του προβλήματος του «καθήκοντος»), προβλημάτων πάντως τα οποία ξεφεύγουν από την ρυθμιστική ικανότητα των ιθυνόντων. Να γιατί ο Βέμπελ αναγκάστηκε να καταφύγει στη σχεδόν ανιμιστική προσωποποίηση της τεχνολογίας...

Ο τελευταίος (και γνωστότερος) θεωρητικός της τεχνοκρατίας υπήρξε βεβαίως ο Τζαίμς Μπέρνχαμ (*Managerial Revolution*, 1941). Χωρίς να μπούμε σε λεπτομέρειες, πιστεύω ότι είναι πολύ σημαντικό να υπενθυμίσουμε ότι ο Μπέρνχαμ «έμοιαζε να τρέφει εξαιρετική λατρεία για την δύναμη εν γένει, και ανυπόκριτο θαυμασμό για τις μεθόδους του Χίτλερ, ιδίως δε του Στάλιν» (Α. Νέγκρι, «Φιλοσοφία της εργασίας», Μαρτσοράτι, Μιλάνο 1981, Τ.6, σελ. 375). Κι αυτή η θέση δεν είναι και τόσο παράξενη:

Πρόκειται για μια επιδημία η οποία διαρκεί πάνω από δύο χιλιάδες χρόνια: Η άρνηση της αυτονομίας του ηθικού ενεργήματος, η υπεραπλούστευση ότι είναι τάχα δυνατή «η παραγωγή μιας προστακτικής εγκλίσεως του καθήκοντος απ’ την οριστική έγκλιση της γνώσεως». Μ’ άλλα λόγια η ατροφία της έννοιας της αξίας. Κι ο προπάππος μας ο Σωκράτης είχε (τολμώ να πω) αυτοπαγιδευθεί ελπίζοντας ότι η αγαθότης μπορεί να παραχθεί απ’ την γνώση.

Και κάτι τέτοια είναι που οδηγούν στην ψευδοθεωρητική αιτιολόγηση της υποκαταστάσεως των ατόμων απ’ τις «φωτισμένες μειοψηφίες» όλων των αιώνων: Των πλατωνιστών φιλοσόφων, των ουτοπιστών ή φασιστών ηγετών, ή των σταλινικών καθοδηγητών. Όλοι αυτοί όμως, δεδομένου ότι αποτελούν μειοψηφίες χρειάζονται εξουσία για να μπορούν να «πείθουν»! Ιδού λοιπόν γιατί η πίστη σ’ ένα τεχνοκρατικό πρότυπο, δηλαδή η τυφλή πίστη στην υπεροχή της γνώσεως καθεαυτήν δεν μπορεί να αποφύγει το φλερτ με την βία.

Ευτυχώς τα αντιουτοπιστικά έργα του αιώνα μας, για παράδειγμα το “*Brave New World*” (1932) του Άλντους Χάξλεϋ και κυρίως το «1984» του Τζωρτζ Όργουελ, ακολουθούν την υπόδειξη του ορθόδοξου ρώσου φιλοσόφου Νικολάι Μπερντιάγεφ, κατά τον οποίον «οφείλουμε να εφεύρουμε τρόπους για να αποφύγουμε τα ιδανικά κράτη, και να επιστρέψουμε σε μια κοινωνία λιγότερο «τέλεια, και περισσότερο ελεύθερη».

Κι έτσι φτάσαμε στην πραγματική λέξη-κλειδί: Ελευθερία (μια λέξη την οποία ο Πλάτων δεν χρησιμοποίησε σ’ όλο του το έργο, τουλάχιστον με την συνήθη σημασία της).

3. ΔΙΑΔΙΚΑΣΙΑ ΚΑΙ ΤΕΧΝΟΚΡΑΤΙΣΜΟΣ

Ας υποθέσουμε ότι ο κίνδυνος του ιδεολογικού τεχνοκρατισμού έχει κατά κάποιον τρόπον αποφευχθεί, και άς έρθουμε στον καθημερινό τεχνοκρατισμό. Μπορούμε να διακρίνουμε δύο τύπους:

α) *Ηθελημένος, νομενκλατουρικός, ωφελμιστικός* (ίσως ακόμη και μανιακός με την δόξα της επιστήμης): Πρόκειται για ένα φαινόμενο συγγενές (ίσως και ταυτόσημο) με την συνήθη γραφειοκρατία. Σ' αυτήν την περίπτωση οι εξουσιαστικές τάσεις είναι λιγότερο τρομερές, πρόκειται για τάσεις ατομικές και περιορισμένες. Για παράδειγμα ο γνωστός γραμματέας του διηγήματος του Τσέχωφ είχε εκτιμήσει την υπεραξία των υπηρεσιών του σε τρία ρούβλια. Άλλοι όμως κερδίζουν περιουσίες κλέβοντας κατευθείαν την εταιρία τους, το κράτος, τον λαό.

Εκείνο πάντως που είναι ίσως σημαντικότερο για την κοινωνία είναι η επιρροή των ειδικών ή των ερευνητών των οποίων οι αποφάσεις τους ενδέχεται να εμπνέονται περισσότερο απ' την επιδίωξή τους να αναγνωρισθούν ή να κερδίσουν δύναμη οι ίδιοι.

Τέτοια ενδεχόμενα δεν περιορίζονται μόνο στον τεχνικό-οικονομικό σχεδιασμό. Φαινόμενα σαν τα ιατρικά «πειράματα» πάνω σε δεκάδες χιλιάδες καταδικασμένους κρατούμενους στο Άουσβιτς, σ' αυτήν την κατηγορία μπορούν να υπαχθούν. Έτσι, το τεχνοκρατικό σύνδρομο συνδέεται με τον ευρύτερο προβληματισμό για την κοινωνική ευθύνη των ερευνητών επιστημόνων — έναν προβληματισμό πάντως που παραπέμπει σε λύσεις σταδιακές, εμπειρικές, διακλαδικές και κυρίως λύσεις βασισμένες σε *αναίεραρχήσεις αξιών*.

β) *Μη ηθελημένος, (αλλά κρυπτο-ιδεολογικός)*. Πρόκειται για μια επιστροφή σε έναν μικρής κλίμακας ιδεολογικό τεχνοκρατισμό: Είναι δύσκολο να περιμένει κανείς ότι όλοι οι ειδικοί και οι ερευνητές υψηλού επιπέδου (οι οποίοι αφιέρωσαν όλη τους τη ζωή για να αποκτήσουν ειδικευση σ' έναν περιορισμένο τομέα) θα είναι πληροφορημένοι και ευαισθητοποιημένοι για όλα τα κοινωνικά προβλήματα. Υπάρχει μεγάλη πιθανότητα να υποτιμούν την πολυπλοκότητα των κοινωνικών φαινομένων, ενώ αντιθέτως πιστεύουν στην παντοδυναμία των γνώσεών τους.

Κατά την γνώμη μου, σε ότι αφορά θέματα πολιτικής για τη δημόσια υγεία, η άποψη ενός ερευνητή της μοριακής βιολογίας δεν έχει μεγαλύτερη αξία απ' την άποψη ενός πρωταθλητή της πυγμαχίας. Η διακλαδικότητα κι ο πολιτικός χαρακτήρας της δημόσιας υγείας απαιτούν άλλου είδους κι άλλου εύρους διανοητικά και ηθικά ενεργήματα.

Έναντι αυτού του τεχνοκρατισμού, τουλάχιστον σε εθνικό επίπεδο, υπάρχουν δύο δυνατότητες άμυνας. Ένα Συμβούλιο (παρά τω Προέδρω) για την αποτίμηση της επιστήμης, ή (ακόμα καλύτερα) η εφαρμογή των σύγχρονων αρχών της *πολυφωνίας* και της *αποκεντρώσεως* των Επιστημονικών Συμβούλων. Και οι δύο μέθοδοι αντιτίθενται στην ιδέα του μέγιστου οικονομικού οφέλους προφανώς. Αλλά είναι γνωστό ότι «ουκ επ' άρτω μόνον ζήσεται άνθρωπος»! Αλλοιώς, το φάσμα της τεχνοηλεκτρονικής ή της βιογενετικής δικτατορίας δεν μπορεί να εξορκισθεί· η τεχνολογική ζωή έχει κάποιο κόστος. Και δεν μπορούμε να πεθάνουμε μένοντας

αδρανείς για να επαληθεύσουμε την αντιτεχνολογική μοιρολατρεία ενός Ζακ Ελλύλ. Αντί για τη μονοδιάστατη μπεζαχτάδικη βελτιστοποίηση, οι ώριμες κοινωνίες τολμούν μια βελτιστοποίηση στον πολυδιάστατο χώρο της ολβιότητας του πολίτη.

Τέλος, έναντι και των δύο αυτών κατηγοριών του διαδικαστικού τεχνοκρατισμού, η κοινωνία διαθέτει ένα ακόμη πιο θεμελιώδες αντίδοτο: την *παιδεία*. Και εννοώ, βεβαίως, την «ανθρωπιστική παιδεία» και όχι την παιδεία που έχει σκοπό την ανάπτυξη ορισμένων δεξιοτήτων, εντείνοντας μάλλον τις εκδηλώσεις της τεχνοκρατίας. Μια τέτοια «αντιπαραγωγική» παιδεία μπορεί να παραγάγει εκπληκτικώς παραγωγικά αποτελέσματα, σε μακροπρόθεσμη πάντως κλίμακα: Ολβιότητα πολιτών (που στο κάτω-κάτω είναι και το ζητούμενο), αλλ' ακόμα και αυξημένη παραγωγικότητα — χάρις στην υπευθυνότητα των ατόμων. (Αγκαλά, είδαμε τί απέραντη λούφα τελείται σε κάποια κατ' επίφασιν μαζικότερα περιβάλλοντα...).

Αλλά για έναν τέτοιο ύπατο σκοπό, είναι ανάγκη να καλλιεργούμε την ικανότητα των ατόμων να σημασιοδοτούν τον κόσμο, δηλαδή να αναπτύσσουν τις δικές τους αξίες. Και κάτι τέτοιο δεν είναι απλό. Πρόκειται για μια παιδεία δια βίου, πρόκειται για μια «άσκηση αρετής», όπως έλεγαν οι παλαιοί. Κοντολογής, δεν πρόκειται για μια θαυματουργή κρυπτομεσσιανιστική (δηλαδή φυγόμαχη) λύση. Δεν είναι υπόσχεση σωτηρίας, είναι μονοπάτι σωτηρίας — ένα μονοπάτι κακοτράχαλο αλλά μοναδικό.

4. Ο ΑΝΤΙΤΕΧΝΟΚΡΑΤΙΣΜΟΣ ΤΟΥ ΑΡΧΙΜΗΔΗ

Μέσω μιας Παιδείας αυτού του είδους, μέσω της ηθικοκοινωνικής ευαισθητοποίησης, ελπίζεται ότι θα καταπολεμηθεί και μια άλλη εσφαλμένη (εξίσου φοβερή) στάση. Η πολιτική αδιαφορία (θα έλεγα, η φυγή) των ειδικών υψηλού επιπέδου. Η κοινωνία δεν θάπρεπε να στερηθεί συνιστώσες τέτοιας αξίας. Κάθε πολίτης ασκεί ένα επάγγελμα και κάθε πολίτης πρέπει να συμμετέχει στα κοινά (συγχωρέστε μου την επανάληψη αυτής της κοινοτοπίας). Αλλοιώς, η ίδια η έννοια της δημοκρατίας καταστρέφεται, και η «πανταχού-παρουσία» των ερασιτεχνών (generalists) καθίσταται επικινδύνως δυσανάλογη...

Διότι πρέπει να επισημάνουμε ότι το 50% των νόμων που ψηφίζονται σήμερα στη Βουλή απαιτούν σοβαρές τεχνικές γνώσεις, ενώ πριν από 50 χρόνια, μόνον το 5% των νόμων είχε τέτοιο χαρακτήρα» (Choisy, 1975).

Και δεν είναι δυνατόν να λύνεται το πρόβλημα επ' άπειρον με προσφυγή σε 1000 ειδικούς την ημέρα. Προφανώς (χωρίς καμμία τεχνοκρατική διάθεση) υπάρχει ανάγκη μεγαλύτερης αναμίξεως των ειδικών στην πολιτική ζωή. Στο κάτω-κάτω είναι απαράδεκτο να επιβεβαιώνουμε τον Όργουελ που λέει ότι «η μεγάλη στρατιά των τεχνικών βαδίζει στο δρόμο της προόδου με την τυφλή εμμονή μιας σειράς μυρμηγκιών». Διότι αυτή η σειρά γεννάει τον Μεγάλο Αδελφό...

Και ο συμπατριώτης μας, ο Αρχιμήδης, τί έκανε;

Ας «εικονογραφήσουμε» λοιπόν το αντικείμενό μας με τον ονομαστότερο γιό των Συρακουσών:

Ο Αρχιμήδης ήταν επιστήμονας με χαρακτηριστικά μοναδικά για τον ελληνικό κόσμο. Δεν ασχολούνταν μόνον με την γνώση: Μολονότι ήταν ικανότατος μαθη-

ματικός, δεν ικανοποιούνταν μόνον απ' τον αφηρημένο κόσμο, αλλά εύρισκε ευχαρίστηση στο κατασκευάζειν. Είχε ξεπεράσει την επιρροή του Πλάτωνα (ο οποίος εμυκτήριζε τον Αρχύτα, που θέλησε ο καϋμένος να κατασκευάσει ένα πειραματικό ομοίωμα για να λύσει το δήλιον πρόβλημα «σφαίρα-κύβος»). Τους ξέρετε τους Έλληνες; Ο Αριστοτέλης υποστήριζε ότι ένα κομμάτι σιδήρου πέφτει στη γη με μεγαλύτερη ταχύτητα απ' ότι μια πέτρα, και ποτέ δεν καταδέχτηκε να λερώσει τα χέρια του για να δει πόσο λάθος έκανε.

Αντιθέτως, ο Αρχιμήδης ήταν και "homo faber": Για μια ολόκληρη χιλιετία, οι ελικοειδείς αντλίες του ύδρευαν όλες τις χώρες της Μεσογείου. Ήταν και φυσικός ερευνητής, έκανε πειράματα (χρησιμοποιώντας ακόμα και το ίδιο του το σώμα μες στο λουτρό!). Τέτοια ήταν η διανοητική του στάση απέναντι στον Κόσμο.

Παρ' όλα αυτά, δεν υπήρξε ούτε τεχνοκράτης ούτε μιλιταριστής. Θάθελα να επιμείνω σ' αυτό: Ακόμη και στους δύσκολους καιρούς της ρωμαϊκής απειλής, χρειάστηκε η επέμβαση του άρχοντα για να εργασθεί ο Αρχιμήδης για την κατασκευή οχυρωματικών έργων. Έτσι ερμηνεύω τη λανθασμένη άποψη του Πλουτάρχου κατά την οποία «ο Αρχιμήδης» τάχα «δεν θεωρούσε ευγενή εργασία την ενασχόληση με εφευρέσεις πρακτικής σημασίας». Κατ' εμέ, αυτή η άποψη είναι μάλλον επιπόλαιη. Υποθέτω ότι ο Αρχιμήδης απλώς δεν πίστευε στην κακία του ανθρώπου, δεν ήταν πολεμοχαρής (θυμάστε πόσον αφελώς αφέθηκε να δολοφονηθεί).

Εξάλλου, ο Αρχιμήδης ουδέποτε προσπάθησε να πείσει τους συμπολίτες του να εφαρμόσουν τις ιδέες του, δεν προσπάθησε να δημιουργήσει μεγάλα «έργα» και να κερδίσει πλούτο και φήμη. Αντιθέτως, οι συμπολίτες του τον επιστράτευσαν την τελευταία στιγμή. Και, τότε, ο μεγάλος Μηχανικός έκανε θαύματα πίσω απ' τα τείχη: Αποτελεσματικότερες βαλλιστικές μηχανές και κάτοπτρα που έκαιγαν τα πλοία, συνέτριψαν και προκάλεσαν τρομερή απογοήτευση στους Ρωμαίους.

Θυμάστε την ιλαροτραγωδία της ήττας τους έξω απ' τα τείχη των Συρακουσών, προς τη μεριά της θάλασσας: Τα δίδυμα ρωμαϊκά πλοία, γεμάτα με στρατιώτες και με πανύψηλες πολιορκητικές μηχανές, πλησίαζαν τα τείχη κατά τρόπο μεγαλειώδη (με θριαμβικά σαλπίσματα κλπ., κλπ.).

Ξαφνικά ο βραχίοντας ενός γιγάντιου γερανού ξεπρόβαλλε πάνω απ' τα τείχη, με την αρπάγη ανοιχτή. Κατέβαινε προς αυτές τις σαμβύκες (τα ρωμαϊκά αεροπλανοφόρα), άρπαξε ένα πλοίο, το σήκωνε έξω απ' τη θάλασσα και το ταρακουνούσε με δύναμη, πριν να το αφήσει να γκρεμιστεί στη θάλασσα, (μεγαλειώδες θέαμα!).

Ζητώ συγγνώμη για την παρένθεση, και καταλήγω.

Να, λοιπόν, που ο Αρχιμήδης αποτελεί παράδειγμα προς μίμηση: Αντιτεχνοκράτης αλλά όχι α-πολιτικός. Αντιμιλιταριστής αλλά όχι φυγόμαχος. Επιστήμονας, αλλά ανθρωπιστής.

Να γιατί χρησιμοποίησα το όνομά του για να γίνει λιγότερο βαρετό αυτό εδώ το άρθρο.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

* Από τη διάλεξη του καθηγ. κ. Θεοδ. Τάσιου σε εκδήλωση της Ελληνικής Φιλοσοφικής Εταιρείας το Δεκέμβριο του 1988.

1. Μια ανάλογη διάλεξη μου τον καιρό της δικτατορίας είχε παρουσιασθεί στον Οικονομικό Ταχυδρόμο (15.2.73) με τον τίτλο «Η τεχνοκρατία απειλεί την ελευθερία».
2. Είναι ενδιαφέρον να παρατηρηθεί εδώ ότι ο Μαρκούζε είχε κινηθεί προς τη σωστή κατεύθυνση μιας συνθέσεως, στην προσπάθεια ανασυντάξεως της μαρξιστικής θεωρίας των αναγκών: Η εργασία να γίνει ένα με το παιχνίδι, κι η τεχνική να γίνει ένα με την τέχνη ("Das Ende der Utopie", P. von Maikowski, Berlin). Μόνο που η ουτοπία δεν είχε τέλος· ο Μαρκούζε δεν μέτρησε τις εξοντωτικές παρενέργειες που θα είχε το ξόρκι «να σπάσει η ιστορική συνέχεια».

ΘΕΟΔΟΣΙΟΣ Π. ΤΑΣΙΟΣ
ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ
ΤΟΥ ΕΘΝΙΚΟΥ ΜΕΤΕΩΒΕΙΟΥ ΠΟΛΥΤΕΧΝΕΙΟΥ